

Hans Anten

Ralf Grüttemeier, *Hybride Welten; Aspekte der 'Nieuwe Zakelijkheid' in der niederländischen Literatur*. Stuttgart 1995. 292 bladzijden.

Op 30 september 1994 promoveerde Ralf Grüttemeier aan de Universiteit van Amsterdam op bovengenoemde studie, waarvan bij Metzler te Stuttgart in de zomer van 1995 de handelsuitgave verscheen. De nieuwe zakelijkheid in de Nederlandse letterkunde is een stroming in het proza die in de eerste helft van de jaren dertig een kortstondige populariteit kende, althans bij een aantal schrijvers. Even snel als zij opkwam, verdween zij van het literaire toneel. Van niet één roman werd een tweede druk opgelegd, en de namen van de auteurs die over het algemeen tot de kern van de stroming gerekend worden, zijn zo goed als vergeten. Uiteraard gaat deze voorstelling van zaken niet op wanneer men de nieuwe zakelijkheid ruim definieert en bijvoorbeeld Bordewijks eerste drie romans - *Blokken*, *Knorrende beesten* en *Bint* -, met de stroming in verband brengt.

Grüttemeiers studie telt tien hoofdstukken en heeft als uitgangspunt de negatieve evaluatie van de nieuwe zakelijkheid in de recente literatuurgeschiedschrijving. Zowel Anten in 1982 (*Van realisme naar zakelijkheid*) als Van den Toorn in 1987 ('Nieuwe Zakelijkheid. Oorsprong en ontwikkeling van een term') en Goedegebuure in 1992 (*Nieuwe Zakelijkheid*) hanteerden de normen van de zogenaamde idealistische esthetica die voor hen door Marsman en Ter Braak waren ingezet in hun beoordeling. Kritiekloos, zo meent Grüttemeier, en zonder het bewustzijn dat waarden als originaliteit, verbeelding en eenheid historische en relatieve categorieën zijn, velde de latere geschiedschrijving een oordeel dat op basis van deze normen wel negatief moest uitvallen.

In de hoofdstukken 1 en 2 schetst de schrijver deze benadering van de stroming, die voor Nederland en Duitsland in hoge mate identiek is. De vraag die hier wordt opgeroepen, betreft de legitimiteit van het overnemen van maatstaven van de 'tegenstanders' teneinde literatuur te kwalificeren. Grüttemeier vindt dat niet geoorloofd, ik daarentegen meen dat zulks wel kan. Analooq aan de door hem gevolgde redenering zou men kunnen beweren dat het uitsluitend hanteren van criteria ontleend aan voorstanders wel moet uitmonden in een positief oordeel.

Vervolgens richt hij zijn aandacht op de literatuuropvattingen van de nieuwe zakelijkheid. Die destilleert Grüttemeier uit de externe poëtica van Van Wessen, Revis en Last (hoofdstuk 3) en uit de analyse van zeven romans die behalve *Bint* onproblematisch als nieuw-zakelijk te boek staan (de hoofdstukken 4 tot en met 8). De centrale notie in deze beschouwingen is het principe van de hybride. Analyse van de metaforiek in Revis' *8.100.000 m³ zand* en *Gelakte hersens*, van de typografie in *Stad* van Stroman en *Sjanghai* van Wagener, en van de veelheid aan 'stemmen' in Lasts *Partij remise* en *Zuiderzee*, Revis' *Zand* en Bordewijks *Bint* voert tot de slotsom dat in de wereld van deze romans tal van standpunten in een niet-hiërarchische organisatie naast en tegenover elkaar staan. De dominantie van één bepaalde maatschappijvisie of van één levens- of mensbeschouwing is in deze teksten volgens Grüttemeier afwezig.

De schrijver overtuigt in de regel in het blootleggen van het hybridische karakter van de romans. Niettemin betwijfel ik of de gesignaleerde heterogeniteit een interpretatie in de weg

staat die wèl leidt tot één overkoepelende strekking of grondgedachte. Ook vraag ik me af of in de hybriditeit de vanzelfsprekende rechtvaardiging gelegen is om *Bint* in het kader van de nieuwe zakelijkheid te bespreken. Het verschil tussen een roman van Revis en Bordewijk is grotendeels te herleiden tot het al dan niet aanwezig zijn van de objectiviteitssuggestie. Ik ben geneigd het verschil op grond van dit aspect zwaarder te laten wegen dan de overeenkomst tussen *Zand* en *Bint* op grond van het 'Stimmenvielfalt'. Bovendien denk ik dat de grondbeginselen van Bordewijks poëtica in essentie haaks staan op die van de nieuw-zakelijken. In mijn boek *Het bekoorlijk vernis van de rede* (1996), over poëtica en proza van Bordewijk, ga ik nader op deze kwestie in.

Tenslotte relateert de schrijver de nieuw-zakelijke literatuur aan de sociaal-historische context. In hoofdstuk 9 komen moderniseringsprocessen in de Nederlandse samenleving tijdens het interbellum aan de orde. In overeenstemming met zijn eerdere bevindingen stelt Grüttemeier dat deze literatuur als reactie op die processen de verschillende standpunten activeert en zich onthoudt van eenduidige veroordeling of instemming. Ook met betrekking tot de verzuiling (hoofdstuk 10) wordt de nieuwe zakelijkheid op soortgelijke wijze belicht, namelijk als een dynamisch en destabiliserend tegenwicht van de ideologische polarisatie.

Hybride Welten is een stimulerende en intrigerende studie over een uiterst boeiend fenomeen in de moderne Nederlandse letterkunde, niet het minst vanwege de tegenspraak die ze uitlokt.

Universiteit Utrecht

Uit: Nederlandse letterkunde 1 (1996), p. 114-115.